

- 35 Граждан В. Д. Вероучение и мораль пятидесятников / В. Д. Граждан. – М.: Знание, 1989. – С. 7.
36 ЦДАВО України. – Ф. 5. – Оп. 2. – Спр. 2179. – Арк. 12.
37 Там само. – Арк. 19-19 зв.
38 Парасей А. Ф. Бедная, бросаема бурею... – С. 37.
39 Сітарчук Р. Адвентисти сьомого дня в українських землях у складі Російської імперії (друга половина XIX століття – 1917 рік) / Роман Сітарчук. – Полтава: Скайтек, 2008. – С. 106.
40 Там само. – С. 197.

SUMMARY**Alevtina Ignatusha**

THE MAIN FEATURES OF OCCURRENCE OF THE UKRAINIAN PROTESTANT PRESS (1917 – FIRST HALF OF 20TH IN XX CENTURY)

The objective of political-public, confessional and personal factors of occurrence Ukrainian Protestant press in Ukraine in 1917 – first half of 20th in XX in terms of national-democratic revolution and the establishment of Soviet were shown in this article.

Key words: *protestant movements, press, magazines, religious politics of government.*

Ліна Бородинська,

Кандидат історичних наук,

доцент кафедри гуманітарно-соціальних дисциплін

Рівненського інституту ВНЗ

«Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна”»

ДІЯЛЬНІСТЬ ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТІЯН НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В УМОВАХ МІЖВОЄННОЇ ПОЛЬЩІ

Запропоновано дослідження процесів становлення, утвердження та розвитку спільноти євангельських християн на західноукраїнських землях в умовах міжвоєнної Польщі у контексті державно-церковних та міжконфесійних відносин.

Ключові слова: *євангельські християни, західноукраїнські землі, Польща (1918-1939).*

Однією з найбільших пізньопротестантських спільнот у сучасній Україні виступають євангельські християни-баптисти, яких в умовах Радянського Союзу і на сучасному етапі поєднує спільний розвиток Церкви. На початкових етапах своєї історії вони діяли у складі окремих релігійних об'єднань. В Україні та Росії 1992 р. було здійснено спроби відновити спільноту євангельських християн у формі Собору незалежних євангельських церков в Україні та Союзу церков євангельських християн у Росії.

Окремі аспекти діяльності євангельського християнства на західноукраїнських теренах були досліджені у працях В.Любашенко, Я.Клачкова,

Н.Модницької, Т.Лісовської. **Мета статті** полягає у дослідженні складних та неоднозначних процесів становлення, утвердження і розвитку спільноти євангельських християн на західноукраїнських землях у складі міжвоєнної Польщі в контексті державно-церковних та міжконфесійних відносин.

Перші євангельські християни на територіях, що у міжвоєнне двадцятиліття відійшли до Польщі, з'явилися ще 1909 р. в м. Ковель. Міграція населення під час Першої світової війни сприяла активному поширенню ідей євангельських християн та швидкому збільшенню чисельності громад. Так, наприклад, станом на 1921 р. у Луцькому повіті Волинського воєводства євангельських християн нараховувалося близько 300, у Дубенському та Горохівському повітах того ж воєводства відповідно – 700 і 114¹. Таке чисельне зростання громад викликало потребу об'єднання та координації спільних дій в організаційних та духовних питаннях. Першим організаційним утворенням вважаємо Союз євангельських християн на Волині, заснований у 1921 р. Макарієм та Олексієм Ничипоруками. Відомо, що на цій території налічувалося на той час 19 громад євангельських християн. Наголосимо, що такі громади існували лише на східних та центральних теренах.

Наступним кроком в організаційному становленні цього відгалуження християнства стала спільна діяльність громад євангельських християн центральних і східних воєводств Польщі зі слов'янськими громадами баптистів у Об'єднанні слов'янських громад євангельських християн і баптистів. Із 1925 р. таке об'єднання мало назву «Союз слов'янських громад євангельських християн і баптистів у Польщі». Об'єднавчий з'їзд відбувся у Бресті 7-10 червня 1923 р. за участі 84 делегатів від 40 громад. На з'їзді було розглянуто можливі розбіжності у вивизнанні й культурі та обумовлено способи їхнього врегулювання. Однак діяльність двох конфесій у такому об'єднанні не була тривалою. Вже 1924 р. в середовищі українських баптистів Галичини з'явилися тенденції до відокремлення, а 1927 р. відбувся офіційний вихід баптистських громад зі складу Союзу й утворення ними власного об'єднання². Цей етап діяльності євангельських християн був важливим, бо саме впродовж 1923-1927 рр. проходив процес реєстрації Статуту Союзу слов'янських громад євангельських християн і баптистів у Польщі³.

1928 р. став початком нового етапу розвитку євангельського християнства, оскільки саме на з'їзді, організованому цього року, було офіційно оголошено про виокремлення баптистських громад, що призвело до осібно́го розвитку релігійної спільноти. Попри це, об'єднання продовжувало діяти до 1930 р. під вже згаданою назвою «Союз слов'янських громад євангельських християн і баптистів у Польщі». Рішенням з'їзду, який відбувся у травні-червні того року, складову «і баптистів» було усунуто з назви об'єднання і, відповідно, зі статуту.

У кінці 20-х – 30-х рр. ХХ ст. Союз слов'янських громад євангельських християн (далі – ССГЄХ) був представлений сімома територіальними відділами, чотири з яких охоплювали українські землі: три – на Волині (рівненський, луцький, ковельський), один – у Галичині (малопольський).

Протягом 1921-1939 рр. тривала структурна розбудова ССГЕХ. Найбільш активним був розвиток у місіонерській, благодійній, молодіжній, музично-хоровій, освітній та видавничій сферах життєдіяльності.

Місіонерська діяльність забезпечувала духовну підтримку громад, особливо невеликих та віддалених від центру, а також поширення євангельських ідей серед православного і католицького населення. Місіонерами були спеціальні благовісники, уповноважені Комітетом Союзу відвідувати громади, організувати духовні зібрання, конференції, лекційні читання. На місцях часто місіонерську роботу виконували пресвітери громад, запрошуючи на богослужіння чи проводячи євангелізаційні (місіонерські) зібрання у сусідніх селах. З метою активізації місіонерської праці ССГЕХ співпрацював із закордонними місіями та польським Товариством взаємної допомоги євангельських християн, які фінансово підтримували благовісників, забезпечували релігійною літературою та сприяли підвищенню рівня духовної освіти. Щоб налагодити місіонерську співпрацю, євангельські християни вступили до Міжконфесійного протестантського комітету, до складу якого входили ще 8 ранніх та пізніх протестантських спільнот⁴.

При ССГЕХ функціонував молодіжний відділ. Він був покликаний активізувати участь молоді у внутрішньоцерковному житті, місіонерській роботі, а також підготувати духовно міцний актив Церкви. За сприяння керівників Союзу та місцевих пресвітерів, при громадах створювалися молодіжні гуртки. Станом на 1939 р. їх нараховувалося 71. У 1935 р. лідери молодіжного руху уклали «Статут християнської молоді в Польщі», який регламентував діяльність цих гуртків. Вона мала такі напрями: 1) духовно-літературний, 2) освітньо-виховний, 3) хоровий, 4) музичний, 5) опікунський, 6) ручної роботи, 7) господарчий, 8) рільничий. Духовний потенціал та здобуті вміння молодь євангельських християн реалізовувала на богослужіннях, у спілкуванні, у місіонерських походах. Особливим видом молодіжного зібрання були злети. Вони відбулися у м. Рівне, м. Луцьк та с. Малева Волинського воєводства, проте мали загальнопольське значення.

Благодійність євангельських християн реалізовувалася переважно за допомогою жіночої частини громад. Діяльність жінок у Церкві євангельських християн не була пов'язана з керівними посадами чи проповіддю, але вона мала важливе значення для духовного зростання спільноти. При Союзі існував спеціальний відділ, який скеровував жіночий потенціал євангельських громад у русло благодійної та опікунської праці. Це здійснювалося за допомогою жіночих гуртків, які функціонували при найчисельніших і найкраще організованих громадах. Станом на 1934 р. таких гуртків було 11, при чому 10 із них - на Волині. Впродовж наступних п'яти років їх кількість збільшилася до 25. Робота відділу полягала у проведенні спеціальних богослужінь та конференцій для жінок, організації «кормашів» (розпродажів), з метою отримання коштів на потреби громад⁵.

Особливим видом жіночої благодійності стали освітні програми при протестантських семінаріях, де навчали дяконис. Такими навчальними

зкладами були дияконати у Венцборку та Сколімові. ССГЕХ опікувався сиротинцем у м. Ковель⁶. Сестринські гуртки виявилися результативним методом залучення жінки до духовної праці, використання її практичних можливостей для здійснення соціальних та виховних функцій Церкви.

Музично-хоровий напрям внутрішньоцерковної діяльності євангельських християн відповідав особливостям культу, оскільки невід'ємною складовою євангельських богослужінь були загальний та хоровий спів, гра на музичних інструментах. З 1928 р. при Союзі функціонував відділ регентів, який організовував регентські курси на базі громад у різних регіонах, видавав підручники з теорії музики та пісенники для загального та хорового співу, сприяв створенню хорів та оркестрів. Відділ складався з близько 100 регентів, серед яких були й композитори Б.Ставинський та А.Казимирський.

Виховання та духовна опіка членів Церкви переважно покладалися на пресвітерів, дияконів, проповідників, учителів недільних шкіл, старших жінок, керівників молоді. Формами духовного впливу на євангельських християн були проповіді під час богослужінь, духовні з'їзди, які відвідували відомі протестантські діячі, та меншою мірою – читання духовної літератури і релігійної періодики.

Перед євангельськими християнами стояли дві нагальні освітні проблеми: подолання малограмотності у середовищі громад та запровадження духовного навчання. Ці освітні завдання взяли на себе недільні школи, в яких, поряд із вивченням Біблії, учні оволодівали основами елементарної грамотності. Окрім того, грамоти та основи християнської етики навчали всіх охочих також у молодіжних гуртках.

Духовна освіта євангельських християн забезпечувалася в недільних школах, на біблійних та регентських курсах, у біблійних школах, семінаріях та дияконатах. ССГЕХ лише у 1937 р. організував власну Біблійну школу. До того він користувався послугами навчальних закладів у Лодзі, Венцборку, Сколімові, Радості, що належали іншим протестантським спільнотам⁷.

Освітньо-виховні та місіонерські функції євангельські християни прагнули здійснювати за допомогою власної релігійної періодики. ССГЕХ видавав журнали «Вільний християнин» (польською мовою) та «Євангельський християнин» (польською, а з 1938 р. і українською)⁸. Хоча польськомовний варіант видання не був популярним серед українського та білоруського населення, все ж керівництво Союзу наполягало на друку журналу саме державною мовою. Редактор Л.Шендеровський свою позицію пояснював тим, що «Євангельський християнин» покликаний не тільки висвітлювати духовну й добродійну діяльність Церкви, інформувати членів про важливі події, що відбуваються у внутрішньому житті Союзу, але й репрезентувати ССГЕХ перед державною владою (для цього друкований орган євангельських християн надсилався до всіх воеводських і повітових управ)⁹. У видавничій сфері Союз співпрацював з відомим протестантським видавництвом «Компас», яке діяло у м. Лодзь.

Паралельно до інституційного утвердження тривали процеси юридично-правового визнання євангельських християн у Польщі. Воно ускладнювалося особливостями розбудови Другої Речі Посполитої, яка не мала єдиної, діючої у

межах всієї держави законодавчої бази. Легалізація протестантських конфесій відбувалася на підставі Іменного Вищого указу від 17 жовтня 1906 р. Російської імперії, який ще певний час залишався чинним у міжвоєнній Польщі. Цей закон не забезпечував юридичного підґрунтя для існування конкретних громад. З метою уникнення непорозумінь з офіційною владою на місцях, Міністерство віровизнань та народної освіти видало обіжник від 25 травня 1924 р., де визначило умови та процес реєстрації релігійних громад. Попри чітко сформульовані положення обіжника, на місцевому рівні (часто навіть з відома згаданого міністерства) реєстрація громад євангельських християн відбувалося не за означеними нормами¹⁰.

Окрім реєстрації громад, необхідно було досягнути повного юридично-правового визнання Церкви шляхом врегулювання державно-церковних відносин законодавчим шляхом. Для цього Об'єднання слов'янських громад євангельських християн і баптистів у Польщі 25 червня 1923 р. подало до Міністерства внутрішніх справ текст статуту. Розгляд цього статуту тривав аж чотири роки. І тільки 21 лютого 1927 р. документ було затверджено у Міністерстві релігійних визнань та народної освіти¹¹.

Незважаючи на зареєстрований статут, місцева влада часто продовжувала обмежувати права євангельських християн: забороняла проводити богослужіння та споруджувати будинки молитви, затримувала процес реєстрації громад. Такі обставини спричинювали непорозуміння між віруючими і владою або взагалі позбавляли євангельських християн загальних прав громадян.

На території Галичини, де діяли закони Австрійської імперії, євангельські християни не мали права реєструвати громади, зводити молитовні будинки, провадити публічні богослужіння, хоча вони й не були заборонені у державі.

Державно-церковні відносини з євангельськими християнами у Другій Речі Посполитій були складними і неоднозначними, оскільки на різних територіях залишалися чинними правові норми попередніх державних утворень. Проблемними у взаємовідносинах євангельських християн і держави були також питання ведення книг громадянських станів, навчання дітей євангельських християн Закону Божого у школах, участь у виборах і ставлення до влади, а також служба в армії.

В умовах Другої Речі Посполитої усталена система ведення записів громадянських станів традиційною Церквою значно ускладнювала правове існування тих осіб, які вийшли зі складу Православної чи Католицької церков. Громади євангельських християн прагнули самостійно вести книги громадянських станів, як це робили, наприклад, ранньопротестантські Церкви в Другій Речі Посполитій (Євангельсько-реформована церква, Англіканська церква). Згідно з Іменним Вищим указом від 17 жовтня 1906 р., метричні книги євангельських християн повинні були вести магістрати у містах та гмінні управи в селах за місцем проживання осіб¹². Проте питання ведення цих книг представники влади на місцях трактували на власний розсуд і погоджувалися робити записи тільки для членів зареєстрованих громад та за наявності довідки про зміну віросповідання.

Зауважимо, що більшість громад євангельських християн були не зареєстровані. Представництво Союзу слов'янських громад євангельських християн і баптистів зверталось до воєводських управ з проханням вести метричні книги для всіх євангельських християн, посилаючись на роз'яснення Міністерства релігійних визнань та народної освіти від 27 грудня 1922 р. Однак такі намагання не дали очікуваного Союзом результату¹³. Справа погіршувалася тим, що місцева влада уповільнювала процес реєстрації громад, позбавляючи євангельських християн змоги користуватися громадянськими правами¹⁴.

З огляду на це, багато євангельських християн опинилися у складних ситуаціях: їхні шлюби не реєстрували, не здійснювали записів про народження дітей або фіксували дітей як незаконнонароджених. Наявність записів про народження у книгах громадянських станів та довідки про зміну батьками віросповідання впливала на можливість навчання дітей євангельських християн у загальноосвітніх школах. Міністерство релігійних визнань та народної освіти вимагало від батьків, діти яких вступали до школи, подати витяги з метричних книг, де вказувався вік дітей, а також віросповідання, у якому вони були народжені. Оскільки гмінні чи міські управи часто не вносили записів у книгах громадянських станів для євангельських християн або ті самі не бажали записувати своїх дітей як незаконнонароджених, то таких метричних посвідчень євангельські християни надавати не могли¹⁵.

Остаточні проблеми ведення книг громадянських станів та пов'язаних із ним правил зміни віросповідання і вивчення у школі основ релігії не були врегульовані впродовж усього періоду існування Другої Речі Посполитої.

Євангельські християни виступали за невтручання з боку держави у внутрішні питання Церкви. Водночас вони визнавали, що в суспільному житті Церква повинна підпорядковуватися державним законам, якщо вони не суперечать сумлінню євангельських християн. Владу розглядали як таку, що поставлена від Бога. Керівники Союзу, особливо поляки за національністю, прагнули виховувати добродесних польських громадян, друкуючи у журналі «Євангельський християнин» статті патріотичного характеру¹⁶. Правління ССГЄХ закликала рядових членів до участі у виборах, видаючи відозви та публікуючи роз'яснення й заклики, які стосувалися виборів, у своєму друкованому органі.

Євангельські християни визнавали військову службу як державну повинність, однак питання щодо використання зброї залишали на розгляд кожного члена Церкви. Правові норми військової служби представників протестантських спільнот перебували у процесі врегулювання. Сумлінню євангельських християн суперечили два моменти, що стосувалися служби в армії: застосування зброї та присяга. Для вирішення першої проблеми необхідно було змінити вид служби. У розпорядженні Міністерства військових справ від 7 лютого 1928 р. щодо євангельських християн і баптистів зазначалося, що не використовувати зброю на службі можуть лише ті протестанти, які стали членами Церкви не менше як за 20 місяців до дня призову і подали довідки від керівника зареєстрованої у воєводстві громади, засвідчені підписами представників

місцевої влади. Засвідчених довідками євангельських християн розподіляли у санітарні й адміністративні батальйони. Проблема присяги була вирішена розпорядженням Міністерства внутрішніх справ від 29 листопада 1919 р., яке підтримало і Міністерство військових справ. У документі стверджувалося, що не можна змусити людину до присяги, форма якої не відповідає її віровизнавчим позиціям. Тому євангельські християни склали присягу у вигляді слова «так».

На місцях траплялися випадки, коли євангельських християн звинувачували у небажанні ставати на захист вітчизни та забезпечувати у ній спокій і порядок. Таким звинуваченням опонував військовий пресвітер євангельських християн Л. Шендеровський, переконуючи Міністерство релігійних визнань та народної освіти, що небажання йти на військову службу характерне для представників інших пізньопротестантських конфесій. Аби це питання стало контрольованим, пресвітер запропонував військовій владі вимагати від євангельських християн-призовників посвідчення від Союзу. Він підкреслював, що їхнє віровчення не містить догматів, які забороняли б військову службу, тому відмова від громадянського обов'язку є лише особистою справою кожного члена громади.

Таким чином, проблеми, пов'язані із військовою службою, було врегульовано. І все ж відомі випадки, коли призовники не могли за допомогою довідок ідентифікувати себе з євангельськими християнами, бо часто належали до тих громад, які не були зареєстрованими або тільки проходили процес реєстрації.

Отже, релігійна спільнота євангельських християн в умовах Другої Речі Посполитої перебувала на етапі становлення та інституційної розбудови. Попри спроби співдіяльності із баптистами, євангельські християни розвивалися як самостійна структура. Складність процесів утвердження цієї протестантської течії у державі полягала в тому, що вони відбувалися у час вироблення правових основ новоствореної Другої Речі Посполитої. Вважаємо, що одним із чинників, що сприяли такому утвердженню, була протекторатна позиція керівництва Союзу.

- 1 Memoriał w sprawie szzerzenia się ruchu sztyndystów i baptystów na Wołyniu // Archiwum Akt Nowych w Polsce (AAN). Zespół Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP). Sygn. 1446. S. 68–76.
- 2 Домашовець Г. Нарис історії Української євангельсько-баптистської церкви / Григорій Домашовець. – Ірвінгтон–Торонто, 1967. – С. 253.
- 3 Statut Związku Słowiańskich Zborów Ewangelicznych Chrześcijan i Baptystów w Polsce. // ДАВО. – Ф. 46. – Оп. 1. – Спр. 290. – Арк. 1–2.
- 4 Protokół ą 1 posiedzenia Zarządu Związku Słowiańskich Zborów Ewangelicznych Chrześcijan w Polsce, odbytego w m. Równem 6-go stycznia 1934 r. // ARKEC w Polsce. – Księga protokołów z posiedzeń Zarządu – Komitetu Związku Ewangelicznych Chrześcijan i Baptystów. – S. 280–288.
- 5 Więckiewicz Fr. Kurs dla pracowników misyjnych, budujące zebrańia i Zjazd Kótek Kobiet w Pońnikowie / Fr. Więckiewicz // Ewangeliczny Chrześcijanin. – 1935. – № 7. – S. 12–13.
- 6 Наблюдательная вышка // Верность. – 1937. – № 1–3. – С. 27.
- 7 Шендеровский Л. Евангельские христиане. Возрожденное евангельское движение в исторической христианской церкви: исторический очерк (XIX–XX вв.) / Людвиг Шендеровский. – Торонто: Издание Канадского Союза евангельских христиан, 1980. – С. 250.

- 8 Kłaczek J. Prasa protestancka wydawana dla Ukraińców w Polsce w latach 1918–1939 / Jarosław Kłaczek // Polska polityka wschodnia w XX wieku. – Wrocław; Toruń, 2004. – S. 116.
- 9 Modnicka N. Kościół Ewangelicznych Chrześcijan w Polsce jako Kościół wyboru: analiza etnologiczna wspólnoty religijnej / Noemi Modnicka. – Kraków: Nomos, 2000. – S. 141–142.
- 10 Pismo Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego do Województwa Poleskiego. 21 sierpnia 1924 r. // AAN. – MWRiOP. – Sygn. 1444. – S. 94–95; Podanie Zjednoczenia Ewangelicznych Chrześcijan i Baptystów w Polsce do wielmożnego pana Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Rzeczypospolitej Polskiej (№ 104), 13 listopada 1924 r. // Ibid. – Sygn. 1442. – S. 167.
- 11 Statut Zjednoczenia Ewangelicznych Chrześcijan i Baptystów w Polsce // AAN. – MWRiOP. – Sygn. 1442. – S. 133.
- 12 Ustalenia dotyczące przepisów o prowadzeniu ksiąg stanu cywilnego, obowiązujących na ziemiach wschodnich oraz wnioski w powyższej materii od 3 lipca 1925 r. – AAN. – MWRiOP. – Sygn. 367. – S. 33–51.
- 13 Prośba Związku Słowiańskich Zborów Ewangelicznych Chrześcijan i Baptystów w Polsce do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. 2 marca 1929 r. – AAN. – MWRiOP. – Sygn. 1445. – S. 92.
- 14 Prośba Związku Słowiańskich Zborów Ewangelicznych Chrześcijan i Baptystów w Polsce do Wołyńskiego Urzędu Wojewódzkiego z dnia 5 lutego 1932 r. (52/32) // ДАВО. – Ф. 46. – Оп. 9. – Спр. 2040. – Арк. 1.
- 15 Pismo Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego do Kuratorium okręgu szkolnego Wołyńskiego w sprawie przynależności wyznaniowej dziecka – szkolna nauka religii. 5 stycznia 1924 r. // AAN. – MWRiOP. – Sygn. 1446. – S. 87–88.
- 16 Więckiewicz Fr. Kilka słów o pielgrzymce na Wawel i Sowiniec / Fr. Więckiewicz // Ewangeliczny Chrześcijanin. – 1935. – № 7. – S. 10–12.

SUMMARY

Lina Borodynska

EVANGELIC CHRISTIANS' ACTIVITY ON THE WESTERN UKRAINIAN TERRITORIES UNDER THE CONDITIONS OF POLAND (1918–1939)

The article deals with with the Evangelic Christians' statement, establishment and development on the Western Ukrainian territories under the conditions of Poland between the First and the Second World Wars in the context of state, church and interconfessional relations process investigation.

Key words: Evangelic Christians, Western Ukrainian territories, Poland (1918–1939).